РОЗДІЛ VII

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

УДК: 347.63

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-70-1-208-218>

Делія Юрій Володимирович,
доктор юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2919-5545>

ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

У статті охарактеризовано діяльність правоохоронних органів держави у сфері забезпечення прав і свобод громадян. Описано роль правоохоронних органів держави в забезпеченні прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина. Визначено основні принципи діяльності правоохоронних органів в Україні щодо забезпечення правопорядку, а також стосовно захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина.

Ключові слова: правоохоронний орган; правоохоронна діяльність; права та свободи громадян.

Постановка проблеми. Становлення демократичного суспільства неможливо уявити без належного рівня захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина у взаємовідносинах з органами публічної влади. Права, свободи та законні інтереси людини й громадянина є найважливіший соціальний і політико-правовий інститут, що об'єктивно слугує чинником досягнень певного суспільства, показником рівня його цивілізованості. Від рівня забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина значною мірою залежать як життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини, так і розвиток суспільства загалом. Забезпечення законності й суворе дотримання цього принципу є основоположним для всіх без винятку суб'єктів суспільства, публічних інституцій та їхніх посадових осіб.

Слід підтримати думку академіка В. Я. Тація, який зазначає, що ставлення державної влади до прав і свобод громадян є показником гуманності суспільства та ступеня набуття державою демократичності. З огляду на міжнародні та європейські стандарти, в основу діяльності правоохоронних органів щодо захисту прав громадян покладені принципи:

- 1) верховенства права;
- 2) законності;
- 3) визнання людини найвищою соціальною цінністю;
- 4) пріоритетності її природних прав;

5) забезпечення прав і свобод людини як основного обов'язку правової демократичної держави, її правоохоронних органів;

6) права громадян на захист своїх прав;

7) відновлення прав потерпілого від злочину, підвищення ролі громадських правозахисних організацій та участі їх у формуванні державної правової політики;

8) забезпечення через демократичні процедури контролю за здійсненням державними органами своїх повноважень;

9) відповідності законодавства з прав людини міжнародним нормам і стандартам тощо [1, с. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У спеціальній літературі підвищується інтерес до проблеми забезпечення захисту прав і свобод громадян як в Україні, так і в зарубіжних країнах. Питанням здійснення правоохоронної діяльності в аспекті захисту прав і свобод громадян приділяли увагу такі вчені, як М. І. Ануфрієв, О. М. Бандурка, В. М. Бесчастний, І. Л. Бородін, І. П. Голосніченко, В. В. Ковальська, В. К. Колпаков, А. М. Колодій, Л. М. Рябцев, І. М. Погребний, Ю. І. Римаренко, О. Ф. Скакун, О. Л. Соколенко, С. М. Тараненко, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко та інші.

Формування мети статті. Метою статті є визначення ролі та основних положень діяльності правоохоронних органів, зокрема органів внутрішніх справ, у механізмі забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян.

Виклад основного матеріалу. За роки незалежності української держави створено належну правову базу для ефективного здійснення правоохоронними органами захисту прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина. Ця діяльність гарантована Конституцією України, Законами України «Про основи національної безпеки України», «Про запобігання корупції», «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів», «Про Вищий антикорупційний суд», «Про очищення влади», «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про Державну прикордонну службу України», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про прокуратуру», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про звернення громадян», «Про інформацію», «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації». Водночас цей перелік є далеко не повним.

У руслі означеної проблематики непересічним є окреслення дієвих європейських стандартів у сфері захисту прав, свобод та законних інтересів громадян України в процесі здійснення правоохоронної діяльності. Наша країна як учасник європейських процесів має зобов'язання щодо послідовного утвердження загальноприйнятих правових норм. Разом із тим міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковані Верховною Радою України, є складником національного законодавства (ч. 2 ст. 9) [2].

Чинником ефективного функціонування правоохоронних органів, виконання покладених на них законом функцій, дотримання службовими та посадовими особами законності, забезпечення реалізації прав та свобод людини й громадянина має бути чітка регламентація їхньої діяльності. Аналіз законодавства України показує, що в питаннях правової регламентації діяльності правоохоронних органів існує чимало прогалин, неточностей, суперечностей, які породжують проблеми теоретико-правового та практичного характеру. Однією з таких проблем є визначення поняття «правоохоронні органи». Слід зауважити, що на сьогодні в нашій державі відсутнє нормативно закріплене поняття «правоохоронні органи». Водночас воно є одним із найбільш уживаних у праві. І нормативна його невизначеність часто може призводити до колізій і непорозумінь під час застосування тих чи інших положень закону [3, с. 43].

Правоохоронні органи серед багатьох державних інституцій мають певні юрисдикційні та організаційні відмінності. Юрисдикція правоохоронних органів полягає в повноваженнях, які делеговані українським суспільством та встановлюють обсяг законодавчо закріпленої компетенції. Традиційно під правоохоронним органом розуміють державну установу (або державну юридичну особу), яка діє в системі органів влади й виконує, відповідно до закону, державні функції (владні, організаційно-розпорядчі, контрольно-перевірочні тощо) у різних сферах внутрішньої та зовнішньої діяльності Української держави. Інше визначення обраної категорії («правоохоронні органи»): це державні органи, що на підставі законодавства держави здійснюють правоохоронну (правозастосовну та правозахисну) діяльність. Але названі дефініції мають тяжіння до державницької теорії. До того ж чинна Конституція України надає право й недержавним інституціям здійснювати правозастосовну та правозахисну діяльність.

Поміж категорій, якими найбільш послуговуються в обраній сфері суспільних відносин, є:

- «правоохоронні органи»;
- «правозастосовна діяльність»;
- «правозастосовне провадження»;
- «правоохоронна діяльність»;
- «правова робота»;
- «правоохоронна форма управління»;
- «правоохоронні правовідносини»;
- «правові послуги»;
- «правовий режим»;
- «правова держава».

Ми розуміємо, що це далеко не повний перелік і зовсім не однозначні категорії.

Одночасно діяльність правоохоронних органів спрямована на, по-перше, забезпечення законності й правопорядку, захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина; по-друге, забезпечення захисту соціальних груп, суспільства й держави; по-третє, попередження, припинення правопорушень, застосування державного примусу або заходів громадського впливу до осіб, які порушили закон та встановлений суспільний правопорядок.

Згідно із ч. 1 ст. 59 Основного закону кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Питання надання безоплатної правової допомоги на сьогодні врегульовано Законом України «Про безоплатну правову допомогу», який набрав чинності 9 липня 2011 року. Законодавець визначив: «правова допомога» – це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини й громадянина, захисту цих прав і свобод, їхнього відновлення в разі порушення [4].

Останнім часом широко використовується юридичний термін «правові послуги». Правові послуги – це, по-перше, надання правової інформації, консультацій і роз'яснень із правових питань; по-друге, складання заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; по-третє, здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; по-четверте, забезпечення захисту особи від обвинувачення; по-п'яте, надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

У всьому світі медіація є однією з найпопулярніших форм урегулювання конфліктів. Медіація (від лат. *mediation* – «посередництво») – це приватне та конфіденційне використання посередників для виходу з конфліктної ситуації. Водночас медіація – це процес, у якому нейтральна третя сторона, медіатор, допомагає вирішити конфлікт, сприяючи виробленню добровільної угоди між сторонами, що конфліктують. Медіатор полегшує процес

спілкування між сторонами, допомагає глибше зрозуміти їхні позиції та інтереси, шукає ефективні шляхи вирішення проблеми, надаючи сторонам можливість дійти згоди.

У стародавні часи правосуддя було швидким, непередбачуваним і суб'єктивним. Людям, які потребували ділового вирішення справ, не подобалося ризикувати під час ухвалення рішень, тому ними створювалися свої власні системи, такі як торгові палати. Це допомагало підприємцям тих часів залагоджувати конфліктні ситуації без убивств і непередбачуваних рішень суддів і присяжних. Так з'явився прообраз сучасних арбітражних судів.

Виникла медіація у світовій практиці наприкінці 70-х рр. минулого століття у США, у Європі вона з'явилася на початку 80-х рр. Першою з європейських країн медіаційну програму ініціювала Велика Британія. На сьогодні програми примирення не лише успішно функціонують у Норвегії, Фінляндії, Австрії, Німеччині та Франції, а й закріплені на рівні національних законодавств. В інших країнах Європи було зроблено перші кроки в цьому напрямі – пілотні проекти в Данії, Швеції, Нідерландах, Ірландії, Іспанії та Італії. Протягом останніх років активізувався рух за впровадження програм примирення в Східній Європі. У Республіці Польща та Чеській Республіці після завершення експериментального періоду програми примирення (медіації) були не лише запроваджені, а й закріплені законодавчо.

Є переваги у використанні медіації:

- а) економія часу;
- б) зниження вартості процесу вирішення спору;
- в) вплив на результат;
- г) конфіденційність процедури;
- г) збереження або відновлення ділових взаємин із партнерами;
- д) запобігання виникненню подібних конфліктів у майбутньому;
- е) гарантія виконання рішення (у випадку успішної медіації).

Розглядаючи категорію «правовий режим» (фр. *regime* – «порядок», від лат. *regimen* – «управління», «керівництво»), варто акцентувати, що це особливий порядок правового регулювання, який виражається в певному поєднанні юридичних засобів та створює бажаний соціальний стан і конкретний ступінь сприятливості чи несприятливості для задоволення інтересів суб'єктів права [5, с. 44]. Як приклад такого режиму необхідно виокремити прикордонний і митний режими, режим у місцях позбавлення волі, режим законності тощо. Таким чином, правовий режим передбачає певний порядок правового регулювання, який забезпечується через особливе поєднання залучених для його здійснення способів, методів і типів правового регулювання. Правові режими надають адекватності та гнучкості юридичній формі, дають їй змогу більш чітко визначати відмінність неоднорідних соціальних зв'язків, точно реагувати та враховувати особливості різних суб'єктів і об'єктів, інших чинників, що належать до сфери дії права.

Розмірковуючи над категорією «правоохоронний орган», слід підкреслити, що єдності в наукових розробках немає. У тексті Основного закону наголошується, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Інша новела зазначає: кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права та свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68).

У тексті Основного закону України поняття «правоохоронний орган» згадується в ч. 3 ст. 17: «Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону покладається на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом» [2].

Законодавство України не містить чіткого переліку державних інституцій, які є правоохоронними. У Законі України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» [6] подано перелік правоохоронних органів, до яких, зокрема, належать органи прокуратури; органи внутрішніх справ; органи Служби безпеки України; військової

служби правопорядку у Збройних силах України; митні органи; органи охорони державного кордону; органи й установи виконання покарань; органи державної податкової служби; органи державної контрольно-ревізійної служби; органи рибоохорони; органи державної лісової охорони; інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції (ст. 2).

Так, у ч. 2 ст. 2 означеного вище закону продовжується перелік правоохоронних органів: Конституційний Суд України, судові інституції, працівники правоохоронних органів, розвідувальні органи України, Антимонопольний комітет України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку тощо. Виникає питання: що розуміє законодавець під терміном «правоохоронний орган»? Однозначної відповіді на нього в чинному законодавстві немає. Зважаючи на доктринальні джерела та академічні довідники, можемо зробити узагальнення, що до правоохоронних органів належать: 1) суд; 2) органи прокуратури; 3) органи внутрішніх справ; 4) органи служби безпеки; 5) антикорупційні органи (НАБУ, НАЗК, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (Нацагентство з питань повернення активів); 6) Військова служба правопорядку у Збройних силах України; 7) Служба зовнішньої розвідки України; 8) митні органи; 9) органи охорони державного кордону; 10) органи Державної податкової служби (у тому числі підрозділи податкової міліції органів Державної податкової служби); 11) органи та установи виконання покарань; 12) слідчі ізолятори; 13) органи Державної фінансової інспекції; 14) органи рибоохорони; 15) органи державної лісової охорони; 16) Антимонопольний комітет України; 17) Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку; 18) Управління державної охорони України; 19) Державна санітарно-епідеміологічна служба; 20) Державна екологічна інспекція; 21) Державна інспекція ядерного регулювання України; 22) органи захисту прав споживачів; 23) Державна архітектурно-будівельна інспекція України; 24) нотаріат; 25) виконавча служба.

Аналізуючи запропонований перелік, можемо висновувати, що стосовно правоохоронних органів він не є раз і назавжди застиглим, а також певною мірою носить умовний характер. Він змінюється залежно від утворення, ліквідації, реорганізації тих чи інших органів. Правильним є підхід до віднесення того чи іншого органу до складу правоохоронних за ознаками, що полягають у безпосередньому здійсненні правоохоронної діяльності.

У Законах України «Про основи національної безпеки України» [7] та «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» [8] розкриваються тільки основні ознаки правоохоронних органів. Низка підзаконних нормативно-правових актів містять невичерпні переліки таких органів.

Єдиний законодавчий акт, у якому наведено перелік правоохоронних органів, – Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [6], у ст. 2 якого прямо зазначено, що правоохоронні органи – це органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи й установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

У Митному кодексі України органи доходів і зборів не згадуються як правоохоронні. У тексті кодексу використовуються поряд із терміном «правоохоронні» також «контролюючі органи», «фінансові установи». У ст. ст. 337, 491 використовується вислів «... в документах, що надходять з митних та правоохоронних органів суміжних держав», що знову вносить плутанину в питання про віднесення органів доходів і зборів до числа правоохоронних [9].

Щодо органів прокуратури та Національної поліції, то в законах, які визначають їхній статус, вони також прямо не називаються правоохоронними.

Антимонопольний комітет України, відповідно до п. 9 ст. 7 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» [10], має залучати працівників органів внутрішніх справ, митних та інших правоохоронних органів для забезпечення проведення розгляду справи про порушення законодавства щодо захисту економічної конкуренції, зокрема під час проведення розслідування.

Отже, наведені вище законодавчі положення не дають достатніх підстав для того, щоб чітко визначити поняття «правоохоронні органи». Вони дозволяють лише подати приблизний перелік таких органів, який виглядає певною мірою умовним, оскільки різними законами та іншими нормативно-правовими актами неоднаково визначається статус одних і тих самих державних органів.

У літературі підкреслюється, що визначальним фактором діяльності правоохоронних органів є їхні завдання, функції та компетенція. Мета діяльності правоохоронних органів – виконання законодавчо закріплених за ними завдань. У поєднанні з метою та завданнями правоохоронних органів потрібно розглядати й функції як відносно самостійні та якісні однорідні складові діяльності, що характеризуються цільовою спрямованістю. Функції органу виконавчої влади є провідним напрямом його діяльності й реалізуються шляхом здійснення повноважень останнього. Саме для здійснення своїх завдань та функцій правоохоронні органи, як органи виконавчої влади, наділені повноваженнями широкого застосування заходів державного примусу.

У ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» [7] надається таке визначення правоохоронних органів: «органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій». Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» [8] надає вже ширше за обсягом поняття правоохоронних органів: «Правоохоронні органи – державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції». При цьому в законодавчих актах не визначено, які ж саме функції належать до правозастосовних або правоохоронних.

У теорії права функції держави реалізуються правоохоронними органами в певних визначених формах, основними з яких є:

а) правореалізаційна (виконавча або правозастосовна), яка полягає в конкретизації та виконанні нормативно-правових актів, а також практичній діяльності правоохоронних структур щодо реалізації своїх повноважень;

б) правоохоронна (судова), що є діяльністю органів та організацій держави щодо створення необхідних умов для дотримання законності в процесі виконання функцій держави, а також застосування певних форм юридичної відповідальності у випадку невиконання державних повноважень чи порушення прав і свобод особи під час їхньої реалізації [11, с. 16].

Варто також зауважити, що не існує жодної державної інституції, яка б у своїй діяльності не застосовувала правові норми, тобто не виконувала правозастосовних функцій.

Здійснення функцій правоохоронними органами має постійний, систематичний характер і відбувається протягом усього часу існування об'єктивно зумовлених завдань, що постають перед ними. Функції виникають, здійснюються і розвиваються відповідно до тих завдань, що їх належить виконувати цим підрозділам. Водночас функції правоохоронних органів не є остаточно усталеними, їхній діалектичний розвиток безупинно триває.

Аналіз законодавства та практика роботи різноманітних правоохоронних органів допомагають виявити основні напрями їхньої діяльності стосовно забезпечення реалізації, охорони та захисту конституційних прав, свобод і законних інтересів особи:

а) захист людини, її життя, здоров'я, прав, свобод та законних інтересів незалежно від віку, статі, національності, расової належності, мови та ін.;

б) недопущення у своїй діяльності незаконних обмежень і порушень прав, свобод та законних інтересів громадян;

в) безпосередню охорону задекларованих в Основному законі прав, свобод і законних інтересів громадян;

г) забезпечення необхідних умов реалізації громадянами певних прав, свобод та законних інтересів;

д) гарантований Конституцією, іншими законами України та міжнародними правовими актами захист соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод людини й громадянина від неправомірних посягань [12].

Чинне законодавство не містить визначення поняття «правоохоронні функції». Слід зазначити також, що немає жодного державного органу, який би у своїй діяльності не застосовував правові норми, тобто не виконував правозастосовних функцій. Такі функції виконують усі державні органи. Функціональний критерій слід визнати головним під час визначення того чи іншого державного органу як правоохоронного. Але при цьому, ураховуючи багатоманітність правоохоронних функцій, необхідно провести їхню класифікацію. Зважаючи на їхнє значення, *правоохоронні функції* можемо поділити на *головні й другорядні (допоміжні)* (курсив мій. – Ю. Д.).

До *головних правоохоронних функцій* належать ті, що безпосередньо пов'язані з боротьбою зі злочинністю та правопорушеннями, які тягнуть за собою настання юридичної відповідальності, а саме:

- профілактична (профілактика правопорушень, що тягнуть за собою юридичну відповідальність);
- захисна (захист життя, здоров'я, прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб);
- охоронна (охорона публічного порядку, публічної безпеки й власності);
- ресоціалізаційна (найбільш характерна для органів і служб у справах неповнолітніх; служб, що здійснюють адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі);
- оперативно-розшукова;
- розслідування злочинів;
- судовий розгляд справ про злочини;
- розгляд справ про адміністративні, фінансові та адміністративно-господарські правопорушення;
- виконавча (виконання вироків, рішень, ухвал та постанов судів, постанов органів дізнання і досудового слідства та прокурорів) [3, с. 57].

У законодавчих та інших нормативно-правових актах відсутні ознаки, за якими можна віднести державний орган до правоохоронних.

Серед учених немає єдності й у визначенні поняття правоохоронних органів. Автори підручника під редакцією В. Т. Маляренка під правоохоронним органом розуміють державну установу (або державну юридичну особу), яка діє в системі органів влади й виконує, відповідно до закону, державні функції (владні, організаційно-розпорядчі, контрольно-перевірочні тощо) у різних сферах внутрішньої та зовнішньої діяльності Української держави [13, с. 7].

Автори та упорядники навчального посібника М. І. Мельник та М. І. Хавронюк відносять суд до правоохоронних органів [3, с. 3]. До числа правоохоронних органів на підставі відповідних критеріїв вони зараховують суд, прокуратуру, органи міліції, органи податкової міліції, органи Служби безпеки України, органи Управління державної охорони, *органи забезпечення Державної прикордонної служби України* [14, с. 3].

Узагальнюючи наявні в літературі підходи, зазначимо, що одні науковці розуміють під правоохоронними органами установи та організації, які функціонують у суспільстві й державі, основним завданням яких є забезпечення законності, боротьба зі злочинністю та іншими правопорушеннями. Інші науковці під правоохоронним органом розуміють державний орган, основним предметом діяльності якого є законодавчо визначені функції або за-

вдання з охорони права, відновлення порушеного права чи організації виконання покарання, захисту національної (державної) безпеки, підтримання правопорядку, забезпечення стану законності; або державний орган, виконання яким однієї чи кількох правоохоронних функцій є визначальним у його діяльності під час суспільного розподілу праці в галузі державного управління.

З урахуванням викладеного ми дійшли висновку, що до правоохоронних органів України слід віднести такі державні органи, як прокуратура, поліція, Державна податкова служба України, Служба безпеки України, Управління державної охорони, Державна прикордонна служба України, Військова служба правопорядку у Збройних силах України, Державний департамент України з питань виконання покарань, органи досудового розслідування.

Від правоохоронних органів слід відрізнити державні органи, які виконують окремі правоохоронні функції. За своєю суттю визначальним у їхній діяльності є виконання інших, неправоохоронних функцій, тому їх слід віднести до контролюючих органів.

З огляду на це, сформулюємо власне визначення поняття «правоохоронні органи»: це державні органи, створені з метою охорони та захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави від злочинних посягань, які виконують правоохоронні завдання, функції та повноваження.

Зауважимо також, що необхідно законодавчо закріпити поняття «правоохоронні органи» та з урахуванням цього в нормативно-правових актах чітко визначити їхні функції, основні завдання, які з них випливають, та мінімізувати кількість таких структур, унаслідок чого також зменшаться витрати на їхнє утримання.

Характерною особливістю діяльності правоохоронних органів, зокрема й органів внутрішніх справ, є те, що вони в стосунках з окремою особою представляють усе суспільство, а під час захисту його інтересів часто змушені в межах, установлених законом, вдаватися до обмеження прав і свобод цієї особи [15].

Зростання злочинності, збільшення фактів порушень громадського порядку, корупції, режим антитерористичної операції на фоні безперервного спаду виробництва та безробіття, що зростає, породжують у громадян невпевненість, зневіру в тому, що правоохоронні органи, особливо поліція, можуть забезпечити їм нормальні умови для життя, праці й відпочинку. Це вимагає пильної уваги до вдосконалення роботи правоохоронних органів, протиставлення кримінальному свавіллю і беззаконню не лише авторитету та сили права, а й переконання громадян у необхідності та глибокій зацікавленості в зміцненні правопорядку й законності, забезпеченні ділових стосунків між працівниками правоохоронних органів і територіальною громадою та громадянами.

Класифікувати правоохоронні органи необхідно за:

- галузеву направленість (органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки України);
- суб'єктом: індивідуальні (Уповноважений Верховної Ради з прав людини) та колективні (Національна поліція; Служба безпеки України);
- формою фінансування (державні правоохоронні органи, органи місцевого самоврядування; громадські організації);
- видовою належністю: викриття та розслідування кримінальних проваджень (установлення події та обставин злочинів, а також осіб, що їх учинили, органи досудового розслідування); підтримання державного обвинувачення в суді (діяльність прокурора з доведення перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення); надання юридичної допомоги (роз'яснення законодавства, консультації правового характеру органами адвокатури та нотаріату); виконання судових рішень (точне, повне й своєчасне введення в дію рішень суду органами Державної виконавчої служби України);
- назвою: служба, інспекція, бюро, агентство тощо.

Правоохоронний орган містить такі ознаки:

- 1) це державний та орган місцевого самоврядування, який має завдання (цілі) охороняти права;
- 2) організовується і діє на основі спеціального закону або інших нормативно-правових актів;
- 3) здійснює свої повноваження з додержанням установлених законом процедур (процесуальної форми);
- 4) має владні повноваження;
- 5) наділений повноваженнями із застосування примусу.

Отже, правоохоронний орган – це юрисдикційний орган, уповноважений українським суспільством виконувати в установленому законом порядку функції або завдання з охорони права та правопорядку, розслідування або запобігання порушенням права, відновлення порушеного права, захисту національної (державної) безпеки, підтримання правопорядку, забезпечення законності.

Використання системного підходу допомагає розглядати правоохоронну систему як утворення, що має внутрішню структуру та ієрархію складових елементів. Правоохоронна система має не тільки складні та багатогранні цілі, завдання та функції, а й досить не просту структуру.

Окреслюючи **перспективи подальших наукових розвідок** у зазначеній сфері, слід ураховувати, по-перше, процеси децентралізації, які відбуваються в нашій країні; по-друге, здійснення конституційної, адміністративної та адміністративно-територіальної реформ; по-третє, особливості функціонування правоохоронних органів в умовах проведення Операції об'єднаних сил; по-четверте, світові глобалістичні процеси; по-п'яте, реформування правоохоронних органів ЄС та, по-шосте, стрімкий розвиток суспільно-політичного життя в Україні. Варто й надалі приділяти увагу теорії правоохоронних органів та механізму реалізації функцій у сучасних умовах.

Висновки. Правоохоронні органи вирішують широке коло завдань, пов'язаних із захистом прав, свобод і законних інтересів громадян. Захист конституційних прав і свобод громадян покладено на державні інституції, недержавний сектор та громадськість. Функції правоохоронних органів у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів громадян є різноманітними: від створення гарантованих умов їхньої реалізації в публічних місцях до захисту порушених прав, свобод та законних інтересів із застосуванням примусових заходів.

Список використаних джерел

1. Тацій В. Я. Утвердження і забезпечення прав та свобод людини – головний конституційний обов'язок демократичної, правової, соціальної держави. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 4 (23). С. 3–19.
2. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Суд та інші правоохоронні органи. Правоохоронна діяльність: закони і коментарі : навч. посібник. Київ : Атіка, 2000. 512 с.
4. Про безоплатну правову допомогу : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.
5. Юридична енциклопедія. У 6 т. Ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5. С. 44.
6. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>. (З ост. змінами, внес. Законом України від 14.10.2014 р. № 1698-VII (дата звернення: 20.02.2020)).
7. Про основи національної безпеки України : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.
8. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 46. Ст. 366.

9. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-18> (дата звернення: 20.02.2020).
10. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993 р. № 3659-XII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-18> (дата звернення: 20.09.2018).
11. Основи правознавства : підручник / С. В. Бобровник та ін.; ред. І. Б. Усенко. Київ, 1999. С. 16–17.
12. Заєць Н. Місце органів внутрішніх справ у реалізації прав людини. *Право України*. 1999. № 9. С. 26–29.
13. Коріняк О. М. Захист прав і свобод людини і громадянина в діяльності правоохоронних органів України. *Часопис академії адвокатури України*. 2010. № 10. С. 89.
14. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : підручник / О. С. Захарова та ін. ; відп. ред. В. Т. Маляренко. Київ : Юрінком Інтер, 2004. С. 7.
15. Кобзар О. Ф. Роль та діяльність правоохоронних органів у механізмі забезпечення прав і свобод громадян. URL : http://vjhr.sk/archive/2014_2_2/23.pdf (дата звернення: 21.02.2020).

References

1. Tatsiy, V. Ya. (2000). Utverdzhennia i zabezpechennia prav ta svobod liudyny – holovnyi konstytutsiinyi oboviazok demokratychnoi, pravovoi, sotsialnoi derzhavy [Establishment and protection of human rights and freedoms is the main constitutional obligation of a democratic, legal, social state]. *Bulletin of the Academy of Law Sciences of Ukraine*. 4 (23). 3–19. [in Ukrainian].
2. Konstytutsiya Ukrainy. (1996). [Constitution of Ukraine: from 28 June 1996 Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy -Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 30, art. 141. [in Ukrainian].
3. Melnik, M. I., & Khavroniuk, M. I. (2000). Sud ta inshi pravookhoronni orhany. Pravookhoronna diialnist: zakony i komentari [Court and other law enforcement agencies. Law Enforcement: Laws and Comments: Educ. tool.]. Kyiv : Attica, 512. [in Ukrainian].
4. Pro bezoplatnu pravovu dopomohu : Zakon Ukrainy [Law of Ukraine on Free Legal Aid]. (2011, June 02). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy* - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 51, art. 577. [in Ukrainian].
5. Shemshuchenko, Y. S. (2003). Yurydychna entsyklopediia. U 6 t. Red. kol. : Yu. S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. [Legal Encyclopedia. In 6 vols. qty. : Y. S. Shemshuchenko (editor-in-chief) and others]. Kyiv : Ukr. Encycl., T. 5. 44. [in Ukrainian].
6. Pro derzhavnyi zakhyst pratsivnykiv sudu ta pravookhoronnykh orhaniv : Zakon Ukrainy vid 23.12.1993 r. [Law of Ukraine on the State Protection of Court and Law Enforcement Officials. (1994, December 23).]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy* - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 11, art. 50. [in Ukrainian].
7. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy : Zakon Ukrainy [Law of Ukraine on the Basics of Ukraine's National Security. (2003, June 19)]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy* - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 39, art. 351. [in Ukrainian].
8. Pro demokratychnyi tsyvilnyi kontrol nad Voiennoi orhanizatsiieiu i pravookhoronnymy orhanamy derzhavy : Zakon Ukrainy [Law of Ukraine on Democratic Civilian Control of the Military Organization and Law Enforcement Agencies. (2003, June 19)]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy* – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 46, art. 366. [in Ukrainian].
9. Mytnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13.03.2012 r. [Law of Ukraine on Customs Code of Ukraine (2012, March 13)]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy* - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 44–45, 46–47, 48, art. 552. [in Ukrainian].
10. Pro Antymonopolnyi komitet Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 26.11.1993 r. [Law of Ukraine on About the Antimonopoly Committee of Ukraine (1993, November 26)]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy* - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 50, art. 473. [in Ukrainian].
11. Bobrovnik, S. V., Usenko, I. B. (1999). Osnovy pravoznavstva : pidruchnyk [On the basics of jurisprudence: a textbook]. Kyiv, 167. [in Ukrainian].
12. Hare, N. (1999). Mistse orhaniv vnutrishnikh sprav u realizatsii prav liudyny. *Pravo Ukrainy* [The Place of Internal Affairs Bodies in the Realization of Human Rights]. *Law of Ukraine*. 9, 26–29. [in Ukrainian].

13. Korinyak, O. M. (2010). Zakhyst prav i svobod liudyny i hromadianyna v diialnosti pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy [Protection of human and citizen's rights and freedoms in the activity of law enforcement agencies of Ukraine]. *Journal of the Academy of the Bar of Ukraine*. 10. 89. [in Ukrainian].
14. Zakharova, O. S. (2004). Sud, pravookhoronni ta pravozakhysni orhany Ukrainy : pidruchnyk [Court, Law Enforcement and Human Rights Bodies of Ukraine: Textbook. resp. ed. V. T. Malyarenko]. Kyiv : Yurincom Inter, 7. [in Ukrainian].
15. Kobzar, O. F. (2014). Rol ta diialnist pravookhoronnykh orhaniv u mekhanizmi zabezpechenia prav i svobod hromadian [The Role and Activities of Law Enforcement Bodies in the Mechanism of Ensuring the Rights and Freedoms of Citizens]. URL : http://vjhr.sk.archive.2014_2_2.23.pdf [in Ukrainian].

Deliya Yuriy,
Doctor in Law, Associate Professor
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Krivyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2919-5545>

LAW ENFORCEMENT BODIES OF PROTECTION OF RIGHTS, FREEDOMS AND LEGAL INTERESTS OF HUMAN AND CITIZEN

The article describes the activities of state law enforcement agencies in the field of ensuring the rights, freedoms and legal interests of human and citizen. The role of state law enforcement agencies in ensuring the rights, freedoms and legal interests of a person and a citizen is described. The basic principles of the activities of law enforcement agencies in Ukraine to ensure the rule of law, as well as to protect the rights, freedoms and legal interests of human and citizen, are determined. It is noted that over the years of independence of the Ukrainian state, an appropriate legal framework has been created for the effective enforcement by law enforcement bodies of the protection of the rights, freedoms and legal interests of human and citizen. In the modern theory of law, the functions of the state are carried out by law enforcement bodies in the following forms, the main of which are distinguished: law enforcement (executive or law enforcement) and law enforcement (judicial). The author carried out an analysis of the functions carried out by law enforcement agencies and has: a constant, systematic nature and occurs throughout the entire existence of objectively determined tasks facing them. Functions arise, are carried out and developed in accordance with the issues that these units have to fulfill. At the same time, the functions of law enforcement agencies are not finally accepted, their dialectical development is constantly continuing. A definition of the category «law enforcement agency» is proposed, so it is a jurisdictional body authorized by the company to perform functions or tasks in the manner established by law, to protect the law, protect the law and order, investigate or prevent violations of the law, restore the violated rights, protect national (state) security, maintain law and order, ensure legality. The findings indicate that law enforcement agencies solve a wide range of tasks related to the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of citizens. The protection of constitutional rights and freedoms of citizens is entrusted to state institutions, the non-state sector and the public. The functions of law enforcement agencies in the field of protecting the rights, freedoms and legal interests of citizens are diverse: from creating guaranteed conditions for their implementation in public places to protecting violated rights, freedoms and legal interests using coercive measures.

Key words: law enforcement agency; law enforcement activity; rights and freedoms of citizens.

Надійшла до редколегії 22.02.2020